

Úvod

Když dítě řekne své první slovo, je to velká sláva. Zapisujeme si do deníčku, kdy to bylo a co jsme z té změti zvuků vlastně vylovili. Později nás děti baví svými zkomoleninami a neuvěřitelnými slovními spojeními. Řeč je pro lidskou společnost prostě hodně důležitá.

Rozvoj jazykových kompetencí, a z toho vyplývající způsob jejich užívání, je závislý na interakci vrozených dispozic a kvality stimulace, především specifických jazykových podnětů.

Osvojení jazyka závisí na konkrétních verbálních podnětech a je tedy socio-kulturně ovlivněno.

Důkazem, že řeč je opravdu závislá na vnějších podnětech může být experiment z 13. století, kdy se císař Fridrich II. rozhodl zjistit, jaký byl původní jazyk lidstva. Vybral si několik novorozenců a pod hrozbou smrti zakázal jejich opatrovníkům na ně mluvit. Všechny děti zemřely a žádné z nich se nikdy nenaučilo mluvit.

Děti mají vrozenou dispozici komunikovat a činí tak všemi jim dostupnými prostředky.

Pro hodnocení stupně rozvoje jazykových schopností dítěte se nejčastěji se užívá hodnocení dle rozsahu slovníku (počet slov, které dítě chápe, užívá), indexu průměrné délky sdělení (index MLU – mean length of utterance) – založen na průměrném počtu morfémů ve vzorku 50-100 sdělení (morfém – nejmenší jednotka jazyka, která nese význam).

Teoretická část

Jazyk a řeč

Jazyk lze chápat jako kognitivní a komunikační kód, užívající různé symboly, které jsou systematicky, dle určitých pravidel uspořádány.

Řeč, mluvená i psaná, je konkrétní jazykovou dovedností.

Funkce řeči

- ⊙ Expresivní fce řeči – slouží k vyjádření pocitů a potřeb.
- ⊙ Sociální, komunikační fce řeči – dítě brzy pochopí, že řeč je užitečný komunikační prostředek, kterému rozumí maminka i ta cizí paní s lízátkem.
- ⊙ Poznávací fce řeči – jazyk je prostředek zpracování informací a umožňuje další rozvoj poznávacích schopností (hlavně myšlení)

Druhy řeči

Zevní řeč (mluvená řeč, mluva) vyjadřuje schopnost člověka užívat sdělovacích prostředků vytvářených mluvidly a realizuje se mluvením

Vnitřní řeč je chápání, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov, a to nejen verbálně, ale i graficky (četba, písmo). Má složku motorickou (expresivní, výrazovou) a symbolickou (percepční, vnímavou).

Specifické strategie

Děti si řeč osvojují, aniž by si uvědomovaly, že se vlastně něco učí. Děti se učí nápodobou, podmiňováním a pomocí tzv. specifických strategií.

Specifické strategie pomáhají dítěti chápat jazyk a jeho smysl.

- ⊙ Komunikace matky s malým dítětem (krátká, jednoduchá, dobře artikulovaná opakovaná sdělení)
- ⊙ Přetváření („Co dělá pejsek?“ „Pejsek štěká.“ „Kde štěká pejsek?“)
- ⊙ Opakování (matka opakuje dítěti, co řeklo)
- ⊙ Rozvinutí (doplnění a zpřesnění toho, co dítě řeklo, obsahově podobné, ale správnější sdělení)
- ⊙ Pojmenování (označování objektů a činností jménem)

Mozek a řeč

V mozku jsou specializované oblasti na řeč - LH, temporo-okcipitální oblast; Brockova a Wernickeho oblast, jejichž poškození vede ke vzniku afázií.

Brockova afázie - kostrbatá řeč, má smysl, ale jen telegrafickou kvalitu, málo morfémů a složitých vět; způsobena narušením syntaktického stadia, možná zpomalený přístup k významům slov.

Wernickeho afázie - řeč plynulá, ale naprosto nesmyslná, občas vymyšlená slova; narušení na úrovni slov a pojmů, výrazný pojmový deficit

Specifika řeči zaměřené na dítě

Přehnaná intonace, dospělí mluví vyšším hlasem (ženy vyšším než muži).

Jsou zvýrazňována podstatná jména a slovesa a těmto slovům je dán při promluvách k dítěti větší prostor. Zájmena 1. a 2. osoby jsou nahrazovány jmény (podívej, co Pepíček udělal; místo podívej, cos to udělal). Opakují se stejná slova a větné části (stejný základ, který pomalu rozvíjí). Těžší hlásky jsou nahrazovány jednoduššími (žádné ř, č, ž).

Slovní projev je v pomalejším tempu a přestávky jasně rozdělují výroky a věty.

Omezená slovní rozmanitost. Více zdobnělin. Častěji zapojována omezená slovní zásoba používaná dítětem. Častěji slova konkrétní než abstraktní.

Projevuje se správná gramatika a plynulost řeči, a to i u těch dospělých, kteří obvykle správně nemluví.

Krátké a srozumitelné věty. Redukce obsahové složitosti řeči. Nejčastěji užívány tázací věty (pobízejí dítě do mluvy), pak oznamovací a pak rozkazovací. Zdůrazňovány nové informace.

Vývoj řeči dítěte v závislosti na věku

Novorozenec

0-1 měsíc

Komunikuje přímo či nepřímo především neverbálními způsoby (pláč a křik). Na hluk reaguje pohybem, těkavým pohledem, úlekem, ... Obrací hlavu tím směrem, odkud slyší hlas.

Prvním komunikačním projevem dítěte po příchodu na svět je křik. V prvních hodinách a dnech však ještě nevyjadřuje jeho náladu. Je pouze fyziologickým reflexem dýchacích a hlasových orgánů, které se uvádějí v činnost. Až později začíná dítě křikem vyjadřovat jednotlivé druhy nepříjemných pocitů. Rozezná-li matka křik z hladu od křiku z bolesti a zachází-li s dítětem podle toho, pomáhá mu tím jeho křik dále rozlišovat, a tak tento nejprimitivnější slovník obohacovat a zpřesňovat.

Je důležité vnímavě a spolehlivě reagovat na křik dítěte, které nikdy nekřičí a nepláče bez příčiny.

Kojenec

První měsíce života jsou kritickým obdobím pro vyladování se na fonémy mateřského jazyka (pochycování melodie řeči).

1-4 měsíc

Pláč zůstává primárním způsobem komunikace a prostředkem upoutávání dospělých. Dítě napodobuje zvuky řeči a gesta lidí kolem sebe, otáčí se po zvuku (např. chrastítka, řeči). Brouká si a vrní, hlasitě se směje.

Dokáže vyluzovat samohlásky a, e, u

4 - 8 měsíc

Dítě toho hodně „napovídá“ a zvuky, které vydává, jsou různorodější a čím dál tím složitější. Napodobuje neřečové zvuky (kýchání, mlaskání). Dítě reaguje na vlastní jméno a jednoduché pokyny (papej, udělej pa-pa)

Reaguje na tón hlasu (pozná hněv, hravost, smutek). Vyjadřuje emoce pomocí zvuků. Rozčiluje se, když mu někdo vezme jeho hračku. Hlukem vyžaduje pozornost. „Povídá si“ s hračkami.

Umí samohlásky a b, p, t, opakuje za sebou stejné slabiky.

8-12 měsíc

Kolem 12. měsíce přichází dvě důležité životní události, dítě začíná chodit a mluvit.

Dítě vrtí hlavou na znamení NE, některé děti vyjadřují i ANO pomocí přikyvování. Brouká a žvatlá, brebentí, vydává slabiky a zvuky připomínající řeč. Někdy křičí, aby si vybojovalo pozornost. Když na něj někdo zavolá jménem, ohlíží se po hlase

Mává na rozloučenou, říká ma-ma a ta-ta, má rádo jednoduché rytmické písničky a básničky (tancuje, tleská, „zpívá“).

Batole

1-2 roky

Jedno slovo používá k vyjádření celé myšlenky, význam záleží na modulaci (holofrastická mluva). Později k vyjádření myšlenky používá věty o dvou slovech (telegrafická mluva).

Poslouchá jednoduché pokyny, říkanky a písničky, na jednoduché otázky odpovídá „ano“ „ne“

Jeho řeč je srozumitelná ostatním z 25-50%, aktivně užívá 5-50 slov (zvířata, jídlo, hračky, rodina)

2-3 roky

Rádo si nechává číst a snaží se zapojovat, uvědomuje si, že jazyk je účinný nástroj, jak vyjádřit své potřeby a přání tak, aby na ně mohli ostatní reagovat.

Používá 50-300 slov, zásoba se neustále rozšiřuje, proniklo do jazykového kódu, to co říká, má pro NĚJ konkrétní význam. Pasivní znalost je rozvinutější než aktivní (rozumí více věcem, než dokáže vyjádřit). Skládá věty o třech až čtyřech slovech. Jazyková pokročilost se projevuje tím, že mluví i o nepřítomných věcech. Může zadržávat, jeho řeč nemusí být plynulá. 65 – 70% toho, co říká je pro okolí srozumitelné

Používá slova JÁ a MOJE, záporné věty pomocí „ne“, („Víc mlíka ne.“), Typická otázka je: „Co je to?“

Předškolák

3 roky

Poznává okolní svět a snaží se přijít všemu na kloub.

Mluví o nepřítomných věcech, lidech i událostech. Mluví o tom, co dělají ostatní. Připojuje další informace k tomu, co už bylo řečeno někým jiným (navazuje). Rozvíjí konverzaci (co bylo dál, proč, jak). Klade hodně otázek (souvisí s poznáváním světa). Komentuje, co vidí. Recituje říkanky, písničky.

Správně odpovídá na jednoduché otázky. Umí si přivolat verbálně pozornost. Organizuje chování ostatních lidí. Je schopen sociální interakce (ahoj, prosím, děkuji).

Mluví srozumitelně. Slovní zásoba se rozšiřuje na 300 – 1000 slov. Používá několik přívlastků. Rozlišuje mezi množným a jednotným číslem (i když někdy použije nesprávný tvar).

4 roky

Užívá předložky „na“, „v“, „pod“, přivlastňovací zájmena „její“, „jejich“, přivlastňovací jména „tátovo, mámino“. Bez problémů odpovídá na otázky, vytváří složitá souvětí. Začíná správně používat minulý čas

Mluví skoro srozumitelně

Mění větnou strukturu podle toho, ke komu mluví (rodiče, mladší sourozenec)

Dokáže říct, jak se jmenuje, jestli je kluk nebo holka, jak se jmenují sourozenci

Zpívá jednoduché písničky a recituje říkanky

5 let

Slovní zásoba činí 1500 a více slov

Podle obrázků v knize převypráví celý příběh. Funkčně definuje jednoduchá slova (míč je na házení, postel na spaní)

Chápe jednoduché vtipy, samo si vymýšlí říkanky

Umí říct, kde bydlí, kdy má narozeniny, jak se jmenují jeho rodiče. Umí se správně ohlásit do telefonu, zavolat požadovanou osobu a zapamatovat si krátký vzkaz.

Mluví skoro srozumitelně a gramaticky správně. Správně používá podmiňovací způsob. Vytváří věty o 5ti až 7mi slovech, ale i delší.

Dítě v mladším školním věku

Děti jsou ve fázi vývojové integrace, dochází k utřídování a propojování různých vývojových dovedností.

Nejsložitějším úkolem je naučit se číst (nutno spojit grafické písmeno s jeho zvukovou podobou).

6 let

Dokáže vést konverzaci v dospělém duchu. Každý den se naučí 5 – 10 nových slov, celkem 10 – 14 000 slov.

Správně časuje slovesa, skloňuje podstatná jména, slova skládá do vět.

Rozhořčení ventiluje slovními výpady. Napodobuje slang a sprostá slova mu připadají legrační. Rádo vypráví vtipy a dává hádanky.

Je schopno naučit se více než jednomu jazyku.

7 let

Baví je vyprávění příběhů, vymyšlení pohádek, vyprávění. Používá strukturu a způsob konverzace dospělých. Vyjadřuje se přesněji a pečlivěji. Obvyklé je slovní přehánění (tákhle velkej pes, padesát rohlíků, milion milionů...). Osobní zážitky popisuje do velkých detailů.

Rozumí pokynům vyžadujícím splnění více věcí najednou (až 5 úkolů).

Rádo píše dopisy kamarádům.

8 let

Baví ho vyprávět vtipy, dávat hádanky. Rádo si píše s kamarády. Opakuje slangová nebo sprostá slova.

Chápe gramatická pravidla a řídí se jimi.

Plynně se baví s dospělými.

Následující roky

9-14 let

- ⊙ Rozšiřování slovní zásoby
- ⊙ Učení cizích jazyků
- ⊙ Četba
- ⊙ Teenagerovský slang

Vývoj řeči dítěte v závislost na kultuře

Děti ze všech kultur procházejí stejnou vývojovou sekvencí:

1 rok - první slova

2 roky - věty ze 2-3 slov

3 roky - začínají užívat gramatická pravidla

4. roky - mluví téměř jako dospělý člověk

Neslyšící děti se samy začnou dorozumívat posunky, jejich užívání se vyvíjí stejně jako u řeči (nejdříve jeden samostatný posunek, pak dva spolu...).

„Primitivní“ kultury (národy, jejichž svět zůstal chudý na předměty) užívají jako základní prvky řeči věty, jež označují nějaký celistvý vztah. Příklad: jazyk Zulu - našemu „daleko odtud“ odpovídá: „tam, kde člověk volá: ó matko, jsem ztracen.“

Mezi kulturami je i výrazný rozdíl v jazykové výchově. Například:

Česká primárně pečující osoba: mluví na dítě jakoby jí rozumělo, koriguje jazyk: zpřesňování, jednoznačnost, hierarchie, stupně, vztahy mezi slovy.

Čeština je více technický jazyk: slouží ke sdělování obsahů (obchod, právo, dvoutaktní motor)

Romská primárně pečující osoba: mluví na ostatní členy rodiny, na dítě když mu něco chce. Ke kojenci - více neverbální komunikace – něha, doteky, empatie, „telepatie“; celkově taktilnější v dospělosti. Romské děti mluví později. Nekoriguje jazyk: pojmy mnohoznačné, široké, nevydefinované.

Romština je spíše poetický jazyk: slouží ke sdělování citů.

Praktická část

Pro praktickou část semestrálního projektu jsme použili hru se slovy, kdy měly děti z několika zadaných slov poskládat příběh.

U dětí byly rozeznatelné nedostatky ve větné skladbě. Starší dívka odvykládala příběh, který dával smysl, měl logický začátek, děj a konec. Byly použity celé věty. Mladší chlapec se do skládání příběhu pustil s velkou vervou, ovšem příliš dopředu neuvažoval o ději a po vyčerpání zadaných slov příběh

ukončil, aniž by měl nějaký logický závěr či vyvrcholení. Na rozdíl však od starší dívky měl jeho příběh větší zapojení fantazie.

Závěr

Pro zdravý vývoj dítěte je třeba, aby jej primárně pečující osoba správně stimulovala, podporovala a nabízela dítěti dostatek zdravých podnětů k rozvoji.

Z oblasti rozvoje řeči doporučuji především komunikaci s dítětem bez šišlání a pitvoření. Je dobré užívat vhodnou slovní zásobu (bez cizích, dlouhých a složitých slov). Podporovat dítě různými návodnými otázkami. Vyprávět mu pohádky.

Pro rozvoj slovní zásoby jsou vhodné různé dětské encyklopedie a knihy s obrázky, podle kterých si dítě může vymýšlet vlastní příběhy a rozvíjet tak nejen jazykové schopnosti, ale i fantazii.

Různá říkadla a písničky pomáhají dítěti s rytmem řeči, intonací a s rozvojem paměti.

Pokud se jazykové kompetence u dítěte nevyvíjí správně, je třeba vyhledat vhodnou pomoc. Poruchami v oblasti řeči se zabývají dva obory:

Foniatrie - porucha hlasu (alergie, úraz, hormony, psycholog. nerovnováha)

- poruchy řeči (výslovnost hlásek, mozková příhoda, vrozené vady)

Přístroj: videolaryngostroboskopický přístroj (zkoumá hlasivky)

Logopedie - zabývá se rozvojem, vzděláváním, vzděláním a výchovou jedinců s řečovými nedostatky

Použitá literatura

Allen, K. Eileen a Marotz, Lyn R. 2008. Přehled vývoje dítěte -- Od prementálního období do 8 let . Praha : Nakladatelství Portál, 2008. 978-80-7367-421-2.

Čačka, Doc. PhDr. Otto. 2000. Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace . Brno : Nakladatelství Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-010-4.

Škubalová, T. Re: Prezentace – doplnění k tématu „Řeč“ [elektronickápošta]. Message to: Eliška Cvingrářová [cit. 2009-4-29]. Osobní komunikace.

Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie. Vyd. 1. V Praze : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 8024609568